

людей), утворює, як вважає Е. Еріксон, основний зміст особистісного розвитку у підлітковому віці [3; 4].

Оскільки ґендерна ідентичність як частина особистості, зауважує О. Кікінежді, включає основні її характеристики, то її можна розглядати як багатокомпонентну структуру, яка представлена на різних рівнях буттєвого й смислового просторів індивіда. Особистість, додає авторка, прагне утвердити свою ґендерну ідентичність в просторі свого буття, у всіх його сферах, що дозволяє їй пережити відчуття самоті і неповторності [2, с. 27–34].

Перспективи подальших наукових розвідок ми вбачаємо у розробці рекомендацій для батьків та учителів у контексті розвитку особистісної ідентичності сучасних підлітків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Егорычева И. Д. Особенности личностной идентификации и самоидентификации современных подростков на дистанции взросления / И. Д. Егорычева // Мир психологии. – 2012. – №1(69). – С. 84–93.
2. Кікінежді О. М. Ґендерна ідентичність в онтогенезі особистості: монографія / О. М. Кікінежді. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. – 400 с.
3. Цукерман Г. А. Десяти-двенадцатилетние школьники: «ничья земля» в возрастной психологии / Г. А. Цукерман. – Вопросы психологии. – 1998. – №3. – С. 17–31.
4. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон. – М.: Флинта: МПСИ: Прогресс, 2006. – 352 с.

Лілія Широкоградюк,

кандидатка психологічних наук,
доцент кафедри психології

Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

ВЕРБАЛЬНЕ НАСИЛЛЯ: ҐЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Прояви різноманітних форм насилля стають ознакою часу. Почасти ми до деяких звикаємо, перестаємо помічати і засуджувати. А ті, що помічаємо – виправдовуємо тим, що це данина моді, особливості професії, закономірності віку, наслідки стресу тощо. Таким чином дозволяємо насилля стосовно себе, близьких нам людей, тварин. Свідками і жертвами такої поведінки стають діти. У більшості людей усталеною є думка, що насилля це – фізична дія, наслідком якої є фізичний біль і травматизація.

За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, насилля – це застосування силових методів або психологічного тиску за допомогою погроз, свідомо спрямованих на тих, хто слабший, або не може чинити опір. Результатом насилля є травматизація, психічна травма, смерть, відхилення у розвитку та інші вади. Отже, насилля – це психологічний тиск, у результаті якого відбувається психічна травматизація.

Характерною рисою психологічного насилля є його тривалість. Проте навіть ця ознака не дає можливості вчасно його викрити. Як правило, психологічне насилля є непомітним для сторонніх очей, прихованим.

Зазначимо, що універсальним засобом здійснення психологічного насилля є вербальна агресія, а саме, різноманітні лихослів'я. Усвідомлювані прояви вербального насилля вже можна спостерігати у міжособистісній взаємодії дітей старшого дошкільного віку. Це обзивання, дражнилки, намовляння проти когось, висміювання реальних або приписаних вад, лайка.

Звідки приходять до дітей такі сценарії мовленнєвої взаємодії? Оскільки найбільш значимий вплив на розвиток дитини здійснює найближче соціальне оточення, то дитина наслідує мовлення батьків і близьких родичів, а також віртуальних героїв. Навіть якщо дорослі лагідно ставляться до дитини, але у її присутності ображають одне одного, то дитина привласнить такий спосіб впливу на інших. Автором теорії соціального наuczіння А. Бандурою було доведено, що поведінка батьків може виступати як модель агресії і що в агресивних батьків звично виростають агресивні діти. На прикладі взаємостосунків між членами сім'ї дитина вчиться взаємодіяти з іншими людьми, навчається мовленнєвій поведінці і формам ставлення. Діти, які часто спостерігають грубість і образи у спілкуванні між батьками, схильні відтворювати їх у своїй поведінці. При цьому діти засвоюють ті форми поведінки, які переважали в їхньому оточенні і які залишили найбільший слід у пам'яті [1, с. 589–595].

У шкільному колективі також спостерігається установка дітей на негативний мовленнєвий контакт, яка виявляє себе в бажанні «переговорити», «передражнити», «за будь-яких умов відстояти свою точку зору»; у навішуванні словесних ярликів: «брехун», «двієчник», «підлабузник» тощо. У дослідженні Е. Носенко встановлено, що відсоток нормативної лексики в мовленні старшокласників становить від 27% до 40%. Це, як правило, займенники і слова, які вживаються у процесі учбової діяльності. Найбільш уживаними є просторіччя, жаргонізми та вульгаризми [3, с. 137–140]. Отримані дані свідчать про те, що мовлення старшокласників є переважно негативно оцінювального характеру. Така психологічна атмосфера сприяє закріпленню звички лихословити як усвідомлено, так і неусвідомлено, як маючи агресивні наміри, так і без них.

Прикладами вербального насилля насичене мовлення вчителя. Як зазначає І. Козубовська, сьогодні у спілкуванні вчителя з учнями/ученицями трапляються такі слова, як «телепень», «бовдур», «недотепа», «дебіл», «бидло», погрози: «вріжу», «вмажу», «вилетиш за двері», а також навіть нецензурні слова і вирази. У 90% випадків вони вживаються у спілкуванні з важковиховуваними дітьми, що аж ніяк не може вплинути на їх перевиховання [2, с. 205]. Таке спілкування навчить лихословити навіть ту дитину, яка не є «важкою». Жорсткість шкільної

обстановки включає не тільки несправедливі оцінки, але й неповагу до дитини: образу, приниження, тиск, крик, байдужість тощо.

Зіштовхуючись із лихослів'ям у різних життєвих ситуаціях, дитина починає вважати таку словесну поведінку нормою і стає емоційно толерантною до грубощів і лайки, перестає їх засуджувати. Такі впливи змінюють у дитини образ реальності, і весь світ постає перед нею таким, що лихословить. У результаті ламаються внутрішні перепони, що не дозволяли їй лихословити. Усе це можна пояснити психологічними механізмами наслідування, соціального навічання і психічного зараження.

Вважаємо, що саме ці причини є визначальними у тому, що молодь вдається до вербального насилля. У нашому дослідженні 96% опитаних старшокласників підтвердили вживання лихослів'я у своєму мовленні.

Підрахунки виявили, що практично 55% учнівства старшого шкільного віку вживають у своїй мові грубу лайку. Однак реальний відсоток може бути і вищим тому, що 7% учнів не відповіли на це запитання, хоча визнали, що лихословлять. Дехто не уточнив, які саме лихослів'я він вживає. Хлопці вдвічі частіше за дівчат наводили приклади нецензурного лихослів'я. Як правило, ці ж слова використовують і дівчата, що дозволяють собі грубо лихословити.

При проведенні групових та індивідуальних бесід виявилось: у ситуації гострої конфліктної суперечки, коли відбувається з'ясування стосунків, більшість дівчат використовує весь репертуар брутальної інвективи, не відстаючи від хлопців. Хлопці не цураються оббріхувань, наклепів, обмовлянь. Ймовірно, така мовленнєва поведінка є наслідком фемінізації чоловіків і маскулінізації жінок. Відмінність у використанні вербального насилля полягає в тому, що його вживання юнаками часто провокує бійку. Хоча бійки у середовищі дівчат стають усе частішими.

Традиційно є ґендерні відмінності у виборі лихослів'я як інструменту вербального насилля. За допомогою лихослів'я знецінюється людина і те, що для неї є найбільш значимим у житті: розум, привабливість, статеві приналежності, соціальна позиція, морально-політичні переконання...

Всі нецензурні висловлювання є статево означені. Хоча вислів «політична проститутка» це – своєрідний унісекс. Сьогодні ознакою часу стало використання «жіночого» лихослів'я для образи чоловіків. Щоб було дошкульніше і болючіше. Часто-густо, щоб підкреслити інфантильність і недолугість чоловіка, його запитують: «Ти що – білявка?». Його такий випадок ображає. Але якщо в цьому ж приміщенні знаходиться білявка, то і їй завдано моральної шкоди. Проте ця обставина, як правило, залишається непоміченою.

Наші спостереження виокремили наступну закономірність стосовно адресності вербального насилля. Щоб понизити статус чоловіка на його адресу промовляють «жіночі» лихослів'я, а щоб підкреслити, що жінка проявила себе сильною і з нею слід рахуватись, промовляються «чоловічі» лихослів'я. Вважаємо, що така мовленнєва поведінка є

наслідком ґендерного стереотипу про те, що чоловік у соціумі є більш цінним, розумнішим, впливовішим за жінку.

Сам факт використання вербального насилля у мовленні і, особливо, факт поблажливого ставлення до нього, є ознакою психологічно нездорового суспільства. Ми хочемо наголосити, що до проявів вербального насилля слід бути такими ж пильними, як і до фізичного насилля. Не вважати його безпечним, не шкідливим. Згадаймо непоодинокі самогубства, які вчинили підлітки не в змозі протидіяти психологічному насиллю. Цькування відбувалось на очах у вчителів, а вони вважали, що нічого суттєвого не відбувається. І, навіть, якщо не було самогубства, то у жертви вербального насилля є скаліченою душа. Така людина перестає бути вільним творцем себе і свого життєвого простору і перетворюється на маріонетку в руках обставин. Зважаючи на означену небезпеку, вважаємо за доцільне створення критеріального ряду за допомогою якого стане можливим викрити наявність вербального насилля у міжособистісній взаємодії і вчасно реагувати на агресію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бэрон Р. Агрессия / Р. Бэрон, Д. Ричардсон. — СПб. : Питер, 1998. — 336 с.
2. Козубовська І. В. Рання профілактика протиправної поведінки неповнолітніх (психолого-педагогічний аспект) / І. В. Козубовська. — Ужгород, 1996. — 256 с.
3. Носенко Э. Л. Эмоциональное состояние и речь / Э. Л. Носенко. — К. : Вища школа, 1981. — 195 с.
4. Широкоградюк Л. Лихослів'я у шкільному середовищі: профілактика і корекція / Л. Широкоградюк. — К. : Шкільний світ, 2009. — 128 с.

Марія Шнак,

кандидатка педагогічних наук,
доцент кафедри практичної психології
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ – ЗАПОРУКА УСПІШНОСТІ СПІЛКУВАННЯ ТА МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Зі вступом дитини до школи розширюється коло її соціальної взаємодії з оточуючими людьми. В учнів/учениць відповідно зростає потреба в умінні ефективно спілкуватися з однолітками, успішно налагоджувати емоційний контакт з учителями в процесі навчальної діяльності. Для цього принципово важливим є розвиток у молодших школярів/школярок емоційного інтелекту, який забезпечує здатність дитини розуміти та управляти емоціями, як власними, так й інших людей, відтак сприяє успішності міжособистісної взаємодії. Ось чому саме